

EELK Usuteaduse Instituut
Akadeemilise usuteaduse bakalaureuseõppekava

Ave Maria Mõistlik
Valjala kirikuõpetajad 520 aasta jooksul

Referaat Eesti kirikuloo aines

Tallinn, september 2011

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
Katoliiklik periood.....	4
Protestantlik Taani periood.....	5
Protestantlik Rootsi periood.....	6
Venemaa keisririigi Liivimaa kubermangu periood	7
Eesti Vabariigi periood	11
Okupatsioonide periood.....	13
Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi periood	18
Valjalas tegutsenud pastorite loend.....	20
Kasutatud materjalid	22
Arhiivimaterjalid.....	22
Raamatutest.....	22
Ajakirjandusest.....	22
Veebilehtedelt.....	22

Sissejuhatus

1990. aastatel oli oma päritolu uurimine Eestis väga populaarne ja üks siinsegi referaadi autoril on Valjala ümbruskonna ja inimeste saatus sellest ajast hinge peal olnud. Referaadi teema konkreetne idee on saadud Valjalas praegu teenivalt õpetajalt Hannes Neliselt. Nimelt on ta ise Kaarma õpetajana uurinud Kaarma koguduse pastoreid läbi aegade ja lähemalt uurinud Kaarma koguduse elu 20. sajandi okupatsiooniperioodil. Valjala koguduse ajalugu on seniajani uurimata, kuigi Valjalas kõrgub Eesti esimene kivist kirik.

Huvitav on tõdeda, et kuigi Valjala kiriku ehitusega alustati 1227. aastal, siis esimesed andmed seal tegutsevatest inimestest pärinevad 1491. aastast.

Periodiseeringud on referaadis koostatud selle järgi, kuidas Saaremaad on valitsenud juhid, kuid kuna pastorid ei pruukinud kohe pärast ühe valitsuse tegevuse lõppu ametit maha panna, siis ei kattu ka need perioodid aasta täpsusega.

Loomulikult on ka Valjala koguduses pastorite osas olnud vakantseid perioode nagu iga teise koguduse puhul Eestis.

Kuna Konrad Veemil ei olnud oma teose „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon“ koostamisel võimalik kasutada Eestis olevaid materjale, siis on püütud tema raamatu kasutamine siinses töös miinimumini viia. Nii on kasutatud esimese mõnesaja aasta kohta peamiselt Schmidti ja Arbusowi teoseid, mis on aga saksakeelsed ja millest johtuvalt võib referaadis ilmnedagi mõningaid ebatäpsusi, arvestades referaadi autori nõrka saksa keele oskust.

Tiitellehe foto on referaadi autori poolt pildistatud mais 2005.

Referaadis on kasutatud järgmisi lühendeid:

EELKKA: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku konsistooriumi arhiiv

SMF: Saaremaa Muuseumi fotoarhiiv

Katoliiklik periood

Paulus Lenkener oli 1491 Valjala jutlustaja ja preester¹.

Jacobus Gralow (Gratow, Grabow) oli 3. aprillil 1519 Saaremaal vikaar. 21. mail 1527 Anijala elanik, 1531–1533 oli ta nimetatud Valjala kirikuhärraks, preestriks ja pastoriks. 1539 ja 1549 oli ta Saaremaa kirikute vikaar².

Nicolaus Alberti valiti 15. mail 1549 Valjala pastoriks. 20. jaanuaril 1550 alustas ta Valjalas pastorina. Hiljemalt 20. oktoobriks 1552 oli surnud³.

Reinolt Gemmekoven valiti 1550. aastal Kuressaarde. 28. juulil 1557 dokumenteeris piiskop Johannes, et veel 1560. aastal oli Gemmekoven Valjalas pastor⁴.

1 Arbusow, L. „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ 1913, lk 122

2 Arbusow, L. „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ 1913, lk 69

3 Arbusow, L. „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ 1913, lk 5

4 Arbusow, L. „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ 1913, lk 63

Protestantlik Taani periood

Hermann Rodewaldt (Rodewaltd) oli 1578. ja 1579. aastal Kuressaares koolmeister. 1582–1584 oli pastor Valjalas. 20. veebruaril 1588 loobus ametist⁵.

Antonius Arendes sündis umbes 1567 Saaremaal. Õppis Rostockis. Immatrükuleeriti augustis 1589 Rostockis. Pastorina Valjalas 1590–1616. Suri 3. veebruaril 1615. Abiellus Brichitta Richartsiga, kes suri 1. märtsil 1620 oma 60. eluaastal⁶.

Henricus Böckelmann sündis Saaremaal umbes 1598. Immatrükuleeritud Kaliningradis (Arensburgendis) 1. septembril 1621. Pastor Valjalas 1630, 1642. Suri Riias 4. märtsil 1649. Valjalas oli ta 25 aastat pastor ja kuna Andreas Fregius oli seal juba 1655 preester, siis Böckelmann pidi olema pastor juba 1630. aastal⁷.

5 Arbusow, L. „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“ 1913, lk 173

6 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 14

7 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 16

Protestantlik Rootsi periood

Andreas Freigius (Frey) ordineeriti Tallinnas 1649. Valjalas oli pastor 1655–1664. Suri enne 16. märtsi 1665. Valjala kirikukooris leidub kivist epitaaf, mida tema ja ta naisega seostatakse⁸.

Michael Preuss oli Valjalas pastor. Ta suri 1679. Tema lesk Sophie Bökelmann elas veel 1683.

Johannes Rüdiger oli 16. mail 1675 tudeng. 9. jaanuarist 1677 kuni 28. jaanuarini 1679 Kuressaares diakon. 1679. aasta algusest kuni 1695. aasta lõpuni oli ta Valjala pastor. Valjala kirikuraamatus on tema sissekanded 3. veebruarist 1679 kuni novembrini 1695⁹.

Georg Carponai (magister) (sündinud Ungaris) immatrikuleeriti 17. juulil 1682 Kaliningradis. 14. juunil 1683 Kuressaare raadi poolt sealse kooli rektori ametisse. 17. mail 1696 tutvustati Valjala pastoriks¹⁰.

8 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 26

9 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 67

10 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 19

Venemaa keisririigi Liivimaa kubermangu periood

Georg Martin Bürger immatrikuleeriti Kaliningradis 4. novembril 1700 ja Pärnus 27. veebruaril 1704 ordineeriti kaplaniks oberst Beckeri rügemendi juures. 6. detsembril 1705 sai temast diakon Kuressaares. 6. detsembril 1705 sai temast Kuressaare diakon. 22. septembril 1706 kinnitati ta Karja pastoriks kuni 1710. aastani. 1713 Konsistooriumi assessor. 1713 nimetati ta ka Kaarma pastoriks. 1711–1713 ja 1714–1724 oli ta vikaar ka Valjalas. 1711–1712 ka Pühas. 1720 valiti ta Saaremaa superintendendiks. 9. juulil 1725 nimetas ta ennast Georg Martin von Burgueriks. 1726 lahkus ta superintendendi kohalt¹¹.

Johann Samuel Schlosshauer immatrikuleeriti Leipzgis 1719 suvel Johann Samuel Schlosshauer Luneburgina. 14. oktoobril 1726 ordineeriti, seejärel samal aastal sai temast Valjala pastor. Ta mõisteti süüdi keelatud suhtes vastassugupoolega. 1728 lahkus ametist. 11. juulil 1731 introdotseeriti ta Saarde (Pärnumaa) koguduse pastoriks. Seal oli ta pastoriks 1731–1734. Suri detsembris 1734¹².

Jonas (Johannes) Iwaar Angerstädt sündinud Stockholmis, 24. juulist 1729 kuni surmani 1741 Valjala pastor. Ta oli kaks korda abielus, laste kohta info puudub. Sünniaja kohta info puudub¹³.

Johann Heinrich Schmidt sündis 24. juunil 1713 Rheini linnas Ida-Preisimaal Rheini kooliõpetaja ja kirikuisa Hans Hermann Schmidt ja tema naise Anna Euphrosina von Reckenbergi (pärit Pohibelsist Ida-Preisimaal) lapsena. August Heinrich von Schmidti isa. Käis Friderikaani kolleegiumis Kaliningradis, õppis seal teoloogiat 27. jaanuarist 1730 kuni 1734. aastani. 1734 oli ta koduõpetaja Kuramaal advokaat Vierhufi juures. 1736. aastal oli ta Saaremaal major parun Stackelbergi juures Tumalas. 1737–1742 oli ta ümber vahetanud härra von Aderkasi juures Pöidel ja leitnant Polli juures Pöidel Uuemõisas. 2. juunil 1743 ordineeriti ta Valjala pastoriks. 1779–1783 oli ta väimees Franz Friedrich Ploschkus tema juures abiks. Seejärel oli ta poeg August Heinrich 8. märtsist 1783 kuni 13. veebruarini 1808 talle abiks (25 aastat). 8. juunil 1793 toimus tema vaimulikkonna ja rüütelkonnas 50. aasta tööjuubel. Suri Valjalas veebruaris 1808 95-aastaselt 65. ametiaastal. 20. juulil 1841 maeti ta Valjala kirikuhoovi ümber poja juurde.

J.H. Schmidt oli abielus Catharina Elisabeth Vick'iga, kes oli sündinud 1720 ja suri Woldes 24.XII.1795 oma 75. eluaastal. Samamoodi 20. juulil 1841 maeti tema põrm ümber. Catharina

11 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 19

12 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 67-68

13 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 14

Elisabeth Vick oli Muhu pastor Heinrich Vicki vanema ja Katharina Elisabeth Nageli tütar.

J.H.Schmidti ja C.E tütar Margaretha Gustaviana Schmidt abiellus Franz Friedrich Ploschkusega, kellest sai samuti Valjala pastor¹⁴.

Franz Friedrich Ploschkus sündis 7. novembril 1748 Johann Gottfried Ploschkuse ja Barbara Helena Bergk. Õppis Greifswaldis ja Leipzigris, oli 1775. aastast Koikkülas teoloogiastudengina major Carl Gustav von Guldensubbe juures. 2. septembril 1779 ordineeriti Kuressaare Valjala abiõpetajaks. 19. märtsil 1780 (Pauckeri järgi 19. mail) läks ta Paide kreisi Järva-Madise Püha Matteuse kogudusse ametisse, kus ta 26. juunil 1806 suri.

Tema vennad oli Gottlieb Wilhelm ja Gottfried Dionysos Ploschkus, mõlemad olid Tallinna Püha Vaimu koguduse õpetajad.

Abiellus 30. novembril 1779 Margaretha Gustaviana Schmidtiga, kes oli Valjala pastori Johann Heinrich Schmidti ja Katharina Elisabeth Vicki tütar¹⁵.

August Heinrich Schmidt sündis Valjala pastoraadis 9. juulil 1760 Johann Heinrich Schmidti pojana. A. H. Schmidtil oli kaks poega, Friedrich August Heinrich ja Gottlob Alexander.

A.H. Schmidt käis Tallinnas gümnaasiumis 1775–1780. Studeeris Jena ülikoolis 1781–1782. 20. novembril 1782 määrati ja 8. märtsil 1783 asus ta oma isa juurde abiõpetajaks Valjalas. 25 aastat oli ta oma isa abi. 1808 ordineeriti ta pastoriks. 5. jaanuaril 1814 sai ta Saaremaa provintsionaalse konsistooriumi assessoriks. 26. oktoobril 1814 oli ta Saaremaa superintendent ja konsistooriumi praost. 8. märtsil 1833 alustas ta oma 50. tööjuubeli aastat. 1. juunil 1813 sai ta Püha Anna ordeni 3. klassi. 4. veebruaril 1834 sai ta kuldse superintendendi risti kuldse ketiga.

3. aprillil 1837 pandi ta koos oma järeltulijatega kirja Peterburi aadlimatriklisse. Emeriteerus 8. mail 1835. Suri Valjalas 20. juunil 1841 ja maeti Valjala kirikuhoovi. 9. juulil pandi tema vanemate ja naise sargad ka samasse krüpti. Poegade poolt tehti kunstipäraselt ilus monument Saaremaa dolomiidist, mis 1918 bolševike poolt ümber lükati, kuid R.A.A. von Schmidt püstitas selle 1934 uuesti ja 1935 võeti muinsuskaitse alla. Abiellus 1. veebruaril 1784 Catharina Elisabeth Agthega, kes oli sündinud 25. novembril 1764 Tallinnas ja suri Valjalas 18. märtsil 1832¹⁶.

Eduard Koch sündis 5. aprillil 1807 Tallinnas Joachim Christiani ja Helene Dorothea Wetterstrandi pojana. Ta käis 1819. aastast 1826. aasta juunini Eestimaa Rüütli- ja Toomkoolis. Õppis Tartus augustist 1826 juunini 1829, siis juulist 1829 kuni 1830. aasta lõpuni Berliinis, Heidelbergis ja

14 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 69

15 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 61

16 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 68

Leipzigis. Ta oli pool aastat koduõpetaja Eestimaal, siis pool aastat suures õppeasutuses Võrus, seejärel aasta õpetajana riigi tütarlaste koolis Võnnus (Cēsis) ja pärast seda ühe Tallinna erakooli direktor.

16. juunil 1835 valiti ta Valjala õpetajaks, ta ordineeriti sellele ametipostile 29. septembril 1835 ja 13. oktoobril samal aastal Valjalas introdotseeriti. Suri 8. veebruari 1838 õhtul kell 20:30 kopsutuberkuloosi. Maeti 14. veebruaril 1838¹⁷.

Berhard Frank (sündinud 7. juulil 1811 Tallinnas karusnahalõikaja Andreas Franki pojana) lõpetas gümnaasiumi Tallinnas, õppis filosoofiat Helsingis 1832. aastani. Tartus õppis teoloogiat 1833–1836 (lõpetas õpingud). Valjala pastor alates 16. juulist 1839. Frank kaebas, et 1846. aasta 27. oktoobril toimunud leeripühäl teatanud mõned leeritavavate vanemad, et nad soovivad viia oma lapsi vene usku. Kirikus tekkinud sel puhul segadus ja 59 leerilapsest ilmunud õnnistamisele ainult 21¹⁸. Suri Valjalas 9. detsembril 1870¹⁹.

Elieser Traugott Hahn (sündis 15. augustil 1848 Komacharenis Kenyas pastor Karl Hugo Hahni ja Emma Sarah Hone'i pojana) õppis Berliinis teoloogiat 1867. Seejärel 1867–1869 vabakuulajana Tartus, 1869–1870 õppis Tartus teoloogiat, lõpetas õpingud.

19. detsembril 1871 ordineeriti. Valjala pastor 1872–1874. 1874–1886 Rõuge pastor. Abikaasa Rosalie Sophiega oli tal 12 last. Seejärel 1886–1915 vanempastor Oleviste kirikus Tallinnas. Samaaegselt Tallinna Kubermangugümnaasiumi vanemate klasside õpetaja asetäitja. 1915 pagendati Jenisseiskisse (Krasnojarski Kraisi). 1918 nimetati Göttingenis teoloogia audoktoriks. Elas Frankfurdis²⁰. Ta suri 19. märtsil 1939 Hannoveris ja maeti 29. märtsil 1939 Kopli kalmistule.

Illustratsioon 1: Elieser Traugott Hahn. Foto vaimulike elulugude lehelt EELK veebis.

Paul Theodor Normann (sündinud Tallinnas 3. mail 1849 orelihitaja Gustav Normanni ja Luise Masingu pojana), õppis 1869–1874 teoloogiat Tartus, konsistooriumi eksamid tegi Tallinnas 1875. Praktika-aasta Iisakus veebruarist juunini 1875. 1875–1880 jutlustaja Valjalas. 17. augustil 1875 ordineeriti Kuressaares, 14. detsembril 1875 introdotseeriti Valjalas. 24. augustil 1880

17 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 42

18 Luha, A., Blumfeldt, E., Tammekann, A., „Saaremaa. Maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus“, Tartu 1934, lk 779

19 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 26

20 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 31-32

introdutseeriti Pühalepas ja 1880–1897 pastor Hiiumaal Pühalepas. Suri Pühalepas 7. oktoobril 1897²¹.

Alexander Eduard Beater (sündis 27. augustil 1841 politseiametniku Ernst Beateri ja Christina Blumenfeldti peres), õppis teoloogiat Tartus 1860–1866, lõpetas õpingud. 1866–1870 oli ta koduõpetaja Järve kihelkonnas Eestimaa kubermangus (Türpsal). 1870 prooviaasta pastor Woldemar Friedrich Kentmanni juures Kuusalus. 1871–1872 abiõpetaja Kleinburgis (Lätis). 1876–1879 saksa keele õpetaja Aleksandri gümnaasiumis Riias.

1879–1880 tütarlastekoolis Võrus. 1880–1889 pastor Valjalas. 1889–1908 religiooniõpetaja Aleksandri gümnaasiumis Tallinnas. 1890–1897 nooremkirikuõpetaja ja kooliõpetaja naiste gümnaasiumis nagu ka raudteekoolis Tallinnas. Suri Tallinnas 17. augustil 1914²².

Eugen Joseph Blossfeldt sündis 15. veebruaril 1863 Anna, Järvamaa Liivimaa rüütelkonna revidendi Carl Johann Alexander von Blossfeldti ja Wilhelmine Julie Elisabeth von Blossfeldti (sündinud Breyer) neljalapselise perekonna esimese lapsena, ta oli ainuke poeg.

Lõpetas gümnaasiumi Tartus²³ ja õppis Tartus teoloogiat 1883–1887. Prooviaasta oli ta Audrus. Tegutses 1888–1889 adjunkti ja usuõpetajana Viljandis. Ordineeriti 29. mail 1889. 21. oktoobril 1891 laulatati ta Karja kirikus Lydia Winkleriga, kes oli superintendent Reinhold Winkleri ja Elvine Hunniuse tütar. 1889–1901 Valjala koguduse õpetaja, 1901–1904 diakonõpetaja Kuressaares. 1905–1919 Kuressaare Laurentiuse koguduse ülemõpetaja. 1915–1918 (I maailmasõja ajal) saadeti Vene administratsiooni poolt ajutiselt Saaremaalt välja, asumisele Siberisse (teda asendas pastor Rahamägi). Elas Esimese maailmasõja ajal ajutiselt Tartus, 1919–1934 abiõpetaja Ludwigslustis Mecklenburgis sealses diakooniamajas „Bethlehem“.²⁴ 1934 emeriteerus. Blossfeldt suri 11. aprillil 1947 Ludwigslustis Saksamaal.

21 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 58

22 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 15

23 Veem, K. „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990, lk 391

24 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 16

Eesti Vabariigi periood

Gustav Friedrich Wilhelm Eduard

Pundt sündis mõisavalitseja²⁵ Eduard Pundti ja Caroline (sündinud Dumpff, pastor Gustav Dumpffi tütar²⁶) peres 15. märtsil 1872 Suure-Kõpus Kõpu kihelkonnas.

Õppis aastatel 1879–1890 Viljandi maagümnaasiumis. Tartu Ülikooli usuteaduskonnas õppis ta aastatel 1891–1895. Tegi Liivimaa Evangeelse Luterliku Konsistooriumi (Riias²⁷) ees eksamid kevadel 1896 jaanuaris ja 1897 veebruaris.

Töötas aastatel 1895–1896 Viljandi maagümnaasiumis. Prooviaastal 1896–1897 oli ta Audru Püha Risti koguduses õpetaja Robert Heinrich von Holsti juures ja oli lisaks ühe aasta jooksul

koduõpetajaks Audrus ja vana Nissi (Eestimaa kubermangus) koguduse õpetaja Emil Johann Heinrich Bruhnsi lastele.

Ordineeriti õpetajaametisse Tallinnas 1. novembril 1898 Tallinna Toomkirikus Eestimaa piiskopi Hoerschelmanni poolt.

Oli aastatel 1898–1901 Järva-Madise koguduse õpetaja Franz Johann Nerlingi adjunktiks.

1901. aasta 13. veebruarist kuni 1935. aastani oli ta Valjala Martini koguduse õpetaja. Lisaks hooldas ta alates 1901²⁸ või jaanuarist 1913²⁹ kuni 1915. aastani Püha Jakobi kogudust.

Vene sõjaväe kohaliku ülema käsul pidi ta sõja ajal Saaremaalt lahkuma, elukoha mandril võis ta endale ise valida. Paistu kogudust teenis ta 1915. aastast 1917. aasta kevadeni ja seejärel Kolga-Jaani kogudust 1918. aasta alguseni.

1919. aastast täitis ta Pühas õpetaja asetäitja kohuseid. 1926. aastani oli ta Püha Jakobi koguduses

Illustratsioon 2: Gustav Pundti rinnaportree. SMF 3791:125

25 Reinard, R. „Saaremaa praostkond sõnas ja pildis“. Tallinn, 1936, lk 85

26 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 62

27 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 62

28 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 62

29 Reinard, R. „Saaremaa praostkond sõnas ja pildis“. Tallinn, 1936, lk 86

vikaarõpetaja. Jäi aastal 1935 emerituuri, elas seejärel Kuressaares³⁰ Kohtu tänav 17³¹.

Aastal 1939 lahkus Saksamaale. Elas aastatel 1939–1945 Schwetzis (praegu Świecie, Kujawy-Pomorze vojevoodkonnas), alates 1945 Schleswigis (Schleswig-Flensburgi kreisis, Schleswig-Holsteini liidumaal. Schleswigis ta ka 5. jaanuaril 1947 suri³².

Arnold Woldemar Elken sündis Kodavere kihelkonnas 25. veebruaril 1909 Kaarel Elkeni pojana³³. Arnold Elken õppis Nõva külakoolis, Tori ministeeriumikoolis ja Tartu poeglaste reaalgümnaasiumis ning viimase lõpetamise järel õppis teoloogiat Tartus 1928. aasta veebruarist kuni 1930. aasta veebruarini. Abiellus Tartus 26. detsembril 1929 Hilda Pärnaga (August Pärna tütar), kes oli sündinud Tartus 3. märtsil 1909³⁴. Tütar Inge sündis 1930 ja poeg Tõnis sündis 1932. Taas õppis Tartu Ülikoolis teoloogiat 1932. aasta jaanuarist – 1934. aasta veebruarini. Prooviaasta pastor Harri Haameri juures Tartu Pauluse koguduse 1. pihtkonnas. Konsistooriumi eksamid sooritas ta aprillis ja oktoobris 1935. Valjala pastoriks valiti 10. novembril 1935, ordineeriti Tallinnas 15. detsembril 1935. Tütar Rutt sündis 1936, poeg Toivo sündis 1937, poeg Tarmo sündis 1939, tütar Aune sündis 1941, tütar Evi sündis aprillis 1944.³⁵

Illustratsioon 3: Arnold Woldemar Elken. SMF 3848:9

10. novembrist 1935 kuni 19. septembrini 1942 oli Valjala koguduse õpetajaks. 1941. aastal jäi Konsistooriumi korraldusel Saaremaa praostkonna kirikuelu korraldavaks õpetajaks. Õpetaja Elken lahkus salaja koos perekonnaga Saaremaalt 23. ja 25. septembri vahel 1944. aastal Rootsi. Paguluse algaastatel oli eestlaste õpetaja Kalmari piirkonnas³⁶.

30 Veem, K. „Eesti Vaba Rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon“ EVR Stockholm 1988

31 EELKKA säilik nr 459/11, Gustav Pundti teenistustoimik

32 Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920. Bearbeitet von Wilhelm Neander. 2 auflage 1988, bearbeitet von C. Helmut Intelmann

33 Veem, K. „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990, lk 395

34 Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939, lk 80

35 EELKKA A. V. Elkeni teenistustoimik

36 Teenistuskiri. SPA. K. Veem, Stockholm 1988.a. Lk 395

Okupatsioonide periood

Adolf Helmut Kaarme sündis 9. septembril 1914

Emmastes vallasekretär Julius Kreemi ja Anette Kreemi pojana. Alghariduse sai XIII Tallinna algkoolis. Ta lõpetas Gustav Adolphi Gümnaasiumi Tallinnas 1933. Peale gümnaasiumi lõpetamist teenis sõjaväes, kust vabanedes töötas teedeministeeriumis kantseleijõuna. 1935. aastal astus teoloogiat õppima. 30. aprillil 1941 abiellus ta Natalie Noorkõivuga. Konsistooriumi eksamid sooritas juuli alguses 1942 ja 28. juulil 1942 tunnistati ta usuteaduskonna lõpetanuks. Ta oli prooviaastal Kullamaa koguduse õpetaja H. Unti juures ja ordineeriti 13. detsembril 1942. Ta töötas Valjala koguduse vikaarina 1942. aasta 10. detsembrist 1944. aasta detsembrini (vabastati vikaarõpetaja ametikohalt 1. detsembrist 1944), samal ajal oli ta Püha koguduse vikaarõpetaja 1942–1943.³⁷

Illustratsioon 4: Adolf Kaarme. Foto EELKKA-st

Kaarme põgenes 1944 Rootsi. Ta töötas Rootsi kiriku teenistuses 1948–1979, seejärel oli ta Rootsi praostkonna vikaarõpetaja 1980–1981. Eskilstuna koguduse ja Västeråsi pihtkonna õpetaja alates 1982. Norrköpingi koguduse õpetaja asetäitja ja Rootsi praostkonna abipraostina tegutses ta 1984–1986. Kaarme suri 23. juulil 1986 Rådmansös³⁸.

Alfred Tammiko sündis 10. juunil 1903. Pärast usuteaduskonna lõpetamist ja prooviaasta pidamist ordineeriti ta 16. detsembril 1945. aastal Kuressaare ja Kaarma koguduse vaimulikuks (hooldajana). See oli talle ka esimene hingekarjase koht. Aastatel 1946–1950 oli Tammiko Muhu ja Põide koguduste hooldajaõpetaja, aastatel 1946–1954 Mustjala ja Püha Jakobi koguduse hooldaja. Märtsist 1946 kuni jaanuarini 1954 oli ta Valjala Martini koguduse aseõpetaja³⁹. Aastatel 1954–1961 Rõuge koguduse hooldajaõpetaja. Alates 1961. aasta märtsist kuni 1974. aasta juunini Nissi Maarja koguduse hooldajaõpetaja. 1981. aastal siirdus õpetaja Tammiko emerituuri ja suri sama aasta 25. detsembril.

³⁷ EELKKA, Adolf-Helmut Kaarme teenistustoimik

³⁸ Veem, K. „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990, lk 407

³⁹ EELKKA, Alfred Tammiko teenistustoimik

Rikhold Klaas (16. oktoober 1911 Tallinn, Harjumaa – juuli 1983) sündis August Eduard ja Amalie Klaasi peres.

Ta töötas 1951–1954 Paide koguduse diakonina⁴⁰. 1954–1959 oli ta EELK Püha Jaakobi⁴¹ koguduse pastor, teenides samal ajal (jaanuarist 1954 kuni novembrini 1959) ka Valjala Martini kogudust.

1960. aastast 1968. aastani töötas ta Tapal Metodisti koguduse pastorina⁴². Ta oli ajakirja „Risti Võit“ esimese aastakäigu toimetaja ja „Isa poole: palvusi koolile ja kodule“ (1939) autor.

*Illustratsioon 5: Rikhold
Klaas. Foto Metodisti
Kiriku kodulehelt.*

Armand Leimann (esineb ka nimekuju Leiman) sündis 8. jaanuaril 1923

Haanjas Ella Leimanni ja põllumehe Woldemar-Johannes Leimanni peres.

Arman Leimann õppis Jaanimäe algkoolis, pärast sõda kaugõppes Võru keskkoolis ja Tartu Pedagoogilises Koolis. Töötas Navi, Kääpa ja (pikaajaliselt) Võru algkooli õpetajana. 1941 mobiliseeriti Punaarmeele; sai 1944 Saaremaal miinikillust haavata.

Abiellus 1952 Hilda Palmiga.

Ta lõpetas Tallinnas Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni ja ordineeriti 28. oktoobril 1959⁴³. Ta töötas Valjala, Püha ja Mustjala koguduse juures aseõpetajana novembrist 1959 kuni oktoobrini 1967. Kullamaa koguduse aseõpetaja oli ta 1967. aastast 1977. aastani ja Lihula koguduses 1972–1977. Rõuge pastori ametiajal (1977–1991) sai temast ka Võru praostkonna praost (1986–1991).

Võrumaa praostina oli ta lauluraamatukomisjoni liige. „Kiriku Laulu- ja Palveraamatu“ komisjoni töös oli ta laulu „Oh Jeesus, Sinu valu“ redaktsiooni ettevalmistajaks⁴⁴. Ta töötas ka Eesti Evangeeliumi Vennasteühingus hooldusõpetajana⁴⁵. Suri 11. novembril 1991 Rõuges.

40 Veem, K. „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990, lk 413

41 <http://puha.eelk.ee/?Ajalugu> Püha Jakobi koguduse ajalugu, vaadatud 26. augustil 2011

42 [http://www.metodistikirik.ee/index.php?](http://www.metodistikirik.ee/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=128&Itemid=358&lang=et)

[option=com_content&view=category&layout=blog&id=128&Itemid=358&lang=et](http://www.metodistikirik.ee/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=128&Itemid=358&lang=et) Tapa Metodisti koguduse ajalugu, vaadatud 26. augustil 2011

43 Veem, K. „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990, lk 421

44 Pärtelpoeg, M. „Mees Kullamaa kuldsetelt radadelt...“, Eesti Kirik, 16. oktoober 2002

45 Paatsi, V. „Eesti hernhuutlus läbi aegade 2. osa“, Eesti Kirik, 12. jaanuar 2010

Juhan (Elmar-Johannes) Vaher sündis 22. mail 1905 ehitusmeister-müüritöölise Johan Vaheri ja tema abikaasa Miina (sündinud Kopp) peres Restu külas Valgamaal. Juhan ristiti 21. juulil 1905 Sangaste koguduses ja konfirmeeriti 14. juunil 1925 Valga Peetri koguduses.

1929–1932 oli ta Ilmjärve kiriku köster-koorijuht. 1932 lõpetas ta Valga Meesgümnaasiumi. 28. augustil 1932 laulatati ta Mariaga (sündinud Luksepp) Ilmjärve Apostliku Õigeusu kirikus. 05. septembril 1932 ordineeriti apostliku õigeusu preestriks.

1932–1934 tegutses ta Seli-Tõstamaa Apostliku Õigeusu koguduse preestrina. Ta õppis 1935–1940 Tartu Ülikooli apostliku teoloogia teaduskonnas, 1946–1947 Leningradi Vaimulikus Akadeemias, 1948–1949 Usuteaduse Instituudis. 1949. aastani tegutses ta Apostliku Õigeusu kogudustes, muuhulgas oli ta 1946–1949 Petseri Varvara Apostliku Õigeusu koguduse esipreester.

07. detsembril 1949 ordineeriti ta Tallinna Toomkirikus. Juuru koguduse õpetaja 1949–1964, sel ajal Vahastu koguduse õpetaja 1952–1964. Püha, Valjala ja Mustjala koguduse õpetaja 1967–1968. Kihelkonna ja Kärla koguduse hooldajaõpetaja 1971–1971. Juhan Vaher suri 03. jaanuaril ja maeti 08. jaanuaril 1974 Tallinnas.⁴⁶

Illustratsioon 6: Juhan Vaher. Foto EELK vaimulike elulugude lehelt.

46 EELKKA teenistustoimik

Toomas Paul on sündinud 29. oktoobril 1939 EELK vaimuliku Arved Pauli peres.

Õpingud

- * Kursi algkool
- * 1954–1957 Tartu Ehitustehnikum
- * 1957–1958 Tallinna Polütehnikum
- * 1960–1964 EELK Usuteaduse Kõrgem

Katsekomisjon

Toomas Paul ordineeriti õpetajaks 20. detsembril 1961.

1971 – Usuteaduse Instituut, magistrikraad tööga «*Iustificatio sola gratia* Jeesuse tähendamissõnades»

1994 – Tartu Ülikool, teoloogiadoktori kraad tööga «Eesti piiblitõlke ajalugu. I osa»

1994 – Durhami Ülikooli (Inglismaa) Doctor of Divinity h.c. kraad inglise ja saksa keeles avaldatud teadustööde ning oikumeenilise tegevuse eest.

Teeninud vaimulikuna

1960–1968 Ridala kogudus; Martna ja Lihula koguduse hooldajaõpetaja

1968–1986 Valjala kogudus (juulist 1968 kuni veebruarini 1986); Püha, Mustjala, Karja ja Saaremaa Jaani koguduse hooldajaõpetaja

1986–2004 Tallinna Jaani kogudus

1992–1995 Tallinna saksa kogudus

Eesti Vabaõhumuuseumi Sutlepa kabeli õpetaja

2005–... Tallinna Jaani koguduse korraline külalisõpetaja.

Töö õppejõuna

1974–1981 EELK Usuteaduse Instituudi õppeülesannete täitja

1986–1992 EELK Usuteaduse Instituudi Uue Testamendi professor

Illustratsioon 7: Toomas Paul oktoobris 2009. Autori foto.

Illustratsioon 8: Toomas Paul. Arno Saare foto (Õhtuleht)

1992–1996 Tartu Ülikooli usuteaduskonna Uue Testamendi õppetooli professor

1996–2000 Eesti Muusikaakadeemia kirikuloo professor

2005–... Akadeemia Nord kultuurifilosoofia ja kirjanduse õppetooli erakorraline professor.

Jaan Tammsalu on sündinud 12. märtsil 1960 Kuressaares.

1967–1979 õppis ta Kingissepas (nüüd Kuressaare) Viktor

Kingissepa nimelises keskkoolis (nüüd Saaremaa Ühisgümnaasium).

1975–1979 õppis ta Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi tööstus- ja tsiviilehituse erialal ja lõpetas ehitustehniku eriala kiitusega.

Ta ordineeriti vaimulikuks 28. jaanuaril 1987. Aastail 1986–1989

teenis Tammsalu Saarte praostkonna Valjala, Karja ja Saaremaa

Jaani kogudust, 1989–1992 Kuressaare, Kaarma ja Ruhnu kogudust.

Aastatel 1992–2004 oli ta Viljandi Jaani koguduse õpetaja. 2003–

2004 (10 kuud) oli Tammsalu Kanada praostkonna vikaarvaimulik ja

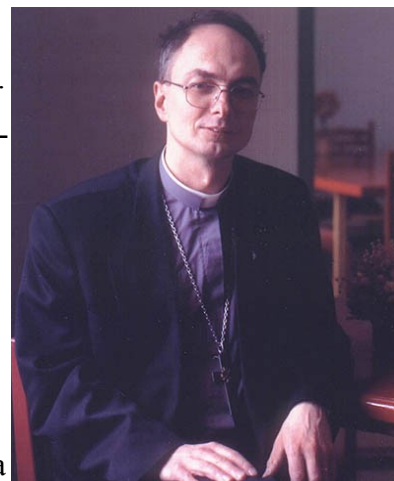
Toronto Peetri koguduse abiõpetaja. Alates 2004. aastast on ta EELK

Tallinna Jaani koguduse õpetaja.

1997–2004 oli Tammsalu EELK Viljandi praostkonna praost ning aastatel 2002–2005 EELK

Konsistooriumi liige. Alates 2007. aastast on ta Tallinna praostkonna praost.

Jaan Tammsalu on abielus, kahe tütre isa ja kolme lapselapse vanaisa.

*Illustratsioon 9: Jaan Tammsalu.
Foto Tallinna Jaani koguduse
veebilehelt.*

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi periood

Gustav Kutsar on sündinud 1965 Viljandis.

Lisaks vaimulikutööle on ta ka sõjaväelane ja kapten.

Valjala kogudust teenis ta 1989–2000. Detsembris alguses 1989 sai Kutsar diakonipühitsuse, õpetajapühitsuse 16. jaanuaril 1991⁴⁷. Valjalas

tegutsemise perioodil rajas ta ka Orissaare Pühavaimu koguduse. Ta on olnud Valjala vallavolikogu esimees. Septembris 2000 määrati ta Tartu Maarja koguduse hingekarjaseks⁴⁸.

Kaplanikooli lõpetas ta Kanadas 2003. aastal⁴⁹. Ta kaitses 2007. aastal Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduskonnas magistritöö "Väärtuste ja väärtussüsteemide analüüs tsiviil-militaarsuhetes: Eesti näide".

Kaitsevägi tunnustas kapten Kutsarit teeneteristiga 2010.aastal⁵⁰. Lisaks on Kutsar saanud 2011. aastal EELK III järgu teeneteristi.

Illustratsioon 10: Gustav Kutsar. Foto erakogust; referaadi jaoks saadud Delfi portaalist.

Illustratsioon 11: Gustav Kutsar. Foto Eesti Kirikust (12.12.2007)

47 Puidet, R. „Mälestusi käidud teelt“, Eesti Kirik, 12. detsember 2007

48 „Hannes Nelis valiti pühapäeval Valjala koguduse õpetajaks“. Meie Maa, 22. detsember 2000

49 „Eesti ohvitser lõpetas Kanada sõjaväe kaplanikooli“. Eesti Elu, 23. detsember 2003

50 Loel, R. „Gustav Kutsar sai kaitseväge teeneteristi“. Saarte Hääl, 19. juuni 2010

Hannes Nelis on sündinud 15. jaanuaril 1965 Kuressaares. Nelis lõpetas 1983. aastal Kuressaare Gümnaasiumi⁵¹ ja sai 1999. aastal EELK Usuteaduse Instituudist kõrgema erihariduse. Ta töötab 2000. aastast EELK Valjala Martini koguduse õpetajana ja Kaarma ning Muhu koguduste hooldajaõpetajana. Temalt on ilmunud „EELK Kaarma kogudus aastatel 1940–1993“. Hannes Nelis on abielus, tütre ja nelja poja isa.

Illustratsioon 12: Hannes Nelis koos 2005. aasta referaadi autoriga Valjala kiriku ukse ees.

51 <http://www.oesel.ee/kg/main.php?a=1&o=1&m=25&i=34> Kuressaare Gümnaasiumi vilistlased, vaadatud 6. septembril 2011

Valjalas tegutsenud pastorite loend

1491 Paulus Lenkener

1531 – 1533 Jacobus Gralow (Gratow, Grabow)

1549 – 1552 Nicolaus Alberti

1557 – 1560 Reinhold Gemmekowen

1582 – 1588 Hermann Rodewalt

1590 – 1616 Antonius Arendes

1616 – 1642 Henricus Böckelmann

1655 – 1664 Andreas Freigius (Frey)

1664 – 1678 Michael Preuss

1679 – 1695 Johannes Rüdiger

1696 – 1710 Georg Carponai

1711 – 1724 Georg Martin Bürger

1726 – 1728 Johan Samuel Schlosshauer

1729 – 1741 Jonas Angerstädt

1743 – 1808 Johan Heinrich Schmidt

1808 – 1835 August Heinrich von Schmidt

1835 – 1838 Eduard Koch

1839 – 1870 Bernhard Frank

1871 – 1874 Elieser Traugott Hahn

1875 – 1880 Paul Theodor Normann

1880 – 1889 Alexander Eduard Beater

1889 – 1901 Eugen Joseph von Blossfeldt

1901 – 1935 Gustav Pundt

1935 – 1942 Arnold Voldemar Elken

1942 – 1944 Adolf Helmut Kaarme

1946 – 1954 Alfred Tammiko

1954 – 1959 Rikhold Klaas

1959 – 1967 Armand Leimann

1967 – 1968 Juhan Vaher

1970 – 1986 Toomas Paul

1988 – 1989 Jaan Tammsalu

1989 – 2000 Gustav Kutsar

2000 – tänini Hannes Nelis

Illustratsioonide register

Illustratsioon 1: Elieser Traugott Hahn. Foto vaimulike elulugude lehelt EELK veebis.....	9
Illustratsioon 2: Gustav Pundti rinnaportree. SMF 3791:125.....	11
Illustratsioon 3: Arnold Woldemar Elken. SMF 3848:9.....	12
Illustratsioon 4: Adolf Kaarme. Foto EELKKA-st.....	13
Illustratsioon 5: Rikhold Klaas. Foto Metodisti Kiriku kodulehelt.....	14
Illustratsioon 6: Juhan Vaher. Foto EELK vaimulike elulugude lehelt.....	15
Illustratsioon 7: Toomas Paul oktoobris 2009. Autori foto.....	16
Illustratsioon 8: Toomas Paul. Arno Saare foto (Õhtuleht).....	16
Illustratsioon 9: Jaan Tammsalu. Foto Tallinna Jaani koguduse veebilehelt.....	17
Illustratsioon 10: Gustav Kutsar. Foto erakogust; referaadi jaoks saadud Delfi portaalist.....	18
Illustratsioon 11: Gustav Kutsar. Foto Eesti Kirikust (12.12.2007).....	18
Illustratsioon 12: Hannes Nelis mais 2005 referaadi autoriga Valjala kiriku ukse ees.....	19

Kasutatud materjalid

Arhiivimaterjalid

1. EELKKA A. V. Elkeni teenistustoimik
2. EELKKA, Adolf-Helmut Kaarme teenistustoimik
3. EELKKA säilik nr 459/11, Gustav Pundti teenistustoimik
4. EELKKA, Alfred Tammiko teenistustoimik
5. EELKKA, Juhan Vaheri teenistustoimik

Raamatutest

1. Arbusow, L., „Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jahrhundert“, Jelgava 1913
2. Lexikon deutschbaltischer Theologen seit 1920. Bearbeitet von Wilhelm Neander. Hannover-Döhren, 2. auflage 1988, bearbeitet von C. Helmut Intelmann
3. Luha, A., Blumfeldt, E., Tammekann, A., „Saaremaa. Maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus“, Tartu 1934
4. Reinard, R., „Saaremaa praostkond sõnas ja pildis“, Tallinn, 1936
5. Schmidt, A. v., „Die Pastoren Oesels seit der Reformation“, Tartu 1939
6. Veem, K., „Eesti vaba rahvakirik. Dokumentatsioon ja leksikon.“ Stockholm 1988, teine trükk 1990

Ajakirjandusest

1. „Hannes Nelis valiti pühapäeval Valjala koguduse õpetajaks“. Meie Maa, 22. detsember 2000
2. „Eesti ohvitser lõpetas Kanada sõjaväe kaplanikooli“. Eesti Elu, 23. detsember 2003
3. Loel, R. „Gustav Kutsar sai kaitseväge teeneteristi“. Saarte Hääli, 19. juuni 2010
4. Paatsi, V. „Eesti hernhuutus läbi aegade 2. osa“. Eesti Kirik, 12. jaanuar 2010
5. Puidet, R. „Mälestusi käidud teelt“, Eesti Kirik, 12. detsember 2007
6. Pärtelpoeg, M. „Mees Kullamaa kuldsetelt radadelt...“ Eesti Kirik, 16. oktoober 2002

Veebilehtedelt

1. <http://www.oesel.ee/kg/main.php?a=1&o=1&m=25&i=34> Kuressaare Gümnaasiumi vilistlased, vaadatud 6. septembril 2011
2. <http://puha.eelk.ee/?Ajalugu> Püha Jakobi koguduse ajalugu, vaadatud 26. augustil 2011
3. http://www.metodistikirik.ee/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=128&Itemid=358&lang=et Tapa Metodisti koguduse ajalugu, vaadatud 26. augustil 2011